

πῶς ἡ ποίηση τοῦ Φάουστ, σ' ὅλη της τὴν ὑψηλότετη συμβολικὴ σημασίᾳ, ὅλ' εἴτανε ὅλως διόλου ἀποσπασματικὸ καὶ ὄχι τέλειο ἔργο, ἂν δὲν ἤθελε γραφῆ καὶ τὸ δεύτερο μέρος του. Τὸ πρῶτο μέρος περιέχει τὸ θεμελικὸ τόνο καὶ τὴ βάση κάθε τραγωδίας — τὴ σύγκρουση τοῦ περιορισμένου μὲ τὸ ἄπειρο, τὴν ἀνικανότητά της πεπερασμένης πραγματικότητος γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τίς φλογερὰς ὁρμὰς τοῦ γιγάντειου καὶ ἀπεριόριστου πνεύματος. Τελειώνει μὲ μιὰ παραφωνία καὶ δὲ μᾶς δίνει καμιά ἱκανοποίηση. Τὸ δεύτερο μέρος συμπληρώνει, ξεδιπλώνει τὸ πρόβλημα, ἀπλώνεται τελειότερα ἐπάνω σ' αὐτό, καὶ μᾶς δίνει στὸ τέλος τὴ μοναδικὴ λύση ποῦ μπορεῖ νὰ πάρῃ. Καὶ δὲ μοῦ φαίνεται καθόλου ἀταίριαστη αὐτὴ ἡ λύση, γιὰτὶ ἀλήθεια βρίσκεται πέρα καὶ πέρα σύμφωνη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας. Μοῦ φαίνεται πῶς νᾶναι τὸ καλύτερο μάθημα τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, ὅπως βέβαια εἶναι καὶ τῆς κοινωνιολογίας, ὅτι: τὸ ἄτομο ὑπάρχει μόνον καὶ μόνον γιὰ τὸ καλὸ τοῦ γένους. Ἡ φύση εἶναι πάντα ἔτοιμη νὰ προσφέρῃ οὐσίᾳ τὰ συμφέροντα τοῦ πρώτου στὸ συμφέρον τοῦ δεύτερου. Ἐνὰ ἀδίκημα ποῦ ὅλ' γίνῃ μιὰ φορὰ, δὲν μπορεῖ πάλι νὰ γίνῃ νὰ εἶναι καλὰ κατωμένο, ὅμως ὁ Φάουστ διᾶλεξε τὴν καλύτερη καὶ τὴν ἀνθρωπινότερη μερίδα, ἐπειδὴ ξεπληρώνει τὸ ἀδίκημα ποῦ ἔπραξε ὄχι μὲ τὸ θάνατό του, ἀλλὰ μὲ τὴ ζωὴ του.

(Ἐκτὸ τὸ γερμανικὸ)

I. N. Γουπάουε

Ἡ ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀπλούστατη δικτύωση «Σκέψου καλὰ γιὰ νὰ ζήσης καλὰ» ποῦ καθορίζει τὴν φιλοσοφικὴ βλέψη τοῦ Σωκράτη, τί ὑπάρχει πρωτότυπο, νέο καὶ ἐπαναστατικὸ; Κι' ὅμως δὲν μᾶς φαίνεται τίποτε κατὰ πρῶτο γιὰτὶ εἴμαστε τόσο πολὺ συνειθισμένοι νὰ θεωροῦμε τὴν χρήστη τῆς μεθόδου σὰν κἄτι τι ἀπαραίτητο τόσο σ' τὴν πράξη ὅσο καὶ σ' τὴν θεωρία. Ἀλλὰ πόσες κοινοτυπίες δὲν μᾶς παρουσιάζονται μὲ τὴν μορφή τῶν παραδόξων! Καὶ τὸ ἴδιο, σὲ πόσες κοινοτυπίες πάλι, σὲ πράγματα ποῦ κακὰ νομίζει ὁ κόσμος, δὲν παρατηρεῖ κανεὶς συχνὰ νὰ κρύβεται τὸ παράδοξο! Κηρύττοντας, τὴν ἀδιάρρηκτη ἔνωση τῆς σκέψης μὲ τὴν πράξη, ὁ Σωκράτης καθὼς ὅλ' τὸ διοῦμε, δὲν ἀπεκάλυπτε μόνον σ' τοὺς συγχρόνους του μίαν ἀλήθεια κοινότατη καὶ παραγνωρισμένη ἀπὸ πολὺ καιρὸ, ἢ ὄχι καλὰ νοημένη, ἀλλὰ ἐστύλιζε συστηματικὰ τὴν λογικὴ της οὐσίᾳ, ἀψηφῶντας τίς συνέπειες, ποῦ μπροστά τους, μπορούσαν γιὰ μιὰ στιγμή νὰ διστάσουν καὶ τὰ τολμηρότερα πνεύματα.

Καί πρώτα-πρώτα, πῶς, πρὸ τοῦ Σωκράτη, ἀντιλαμβάνονταν τί λογῆς πράγμα εἶνε «τὸ Σκέψου καλὰ» καὶ τὸ «Καλοζώισμα» ;

Τὸ «Σκέψου καλὰ» εἶταν τότε, πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ σκέφτεται διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν ὄχλο. Καὶ οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι τῆς Ἑλλάδας, δὲν ἀξίζαν τὸν τίτλο τοῦ φιλοσόφου γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ γιὰ τὴν ἐπιμονή τους νὰ ζητοῦν τὴν αἰτία κάτου ἀπὸ τὰ πράγματα, μολονότι τυχαίως ἐβάδιζαν γιὰ τὴν κατάχτηση τῆς ἀλήθειας. Δὲν εἶχαν καμιὰ ἀκριβῆ ἰδέα τῶν ὄρων πού ἐξασφαλίζουν τὴν νόμιμη κατοχή της, οὔτε τῶν μέσων πού εὐκολύνουν τὴν ἀνακάλυψη αὐτῆς. Ἀντέταξαν εἰς τὴν γνώμην τὴν ἐπιστήμην, τὴν γνώσῃ εἰς τὸ ἔνστιχτο βεβαίωμα, μὰ καὶ τοῦτο τῶκαμαν χωρὶς νὰ καθορίσουν τοὺς χαραχτήρας τῆς πεποιθήσεως καὶ χωρὶς νὰ τελέσουν μιὰ μέθοδο γιὰ νὰ φτάσουν εἰς τὸ ἀληθινόν. Δὲν ἐγνώριζαν κανένα σημεῖο πού νὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ κάμουν τὴν διάκριση μεταξὺ τῆς πραγματικῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ πιθανοῦ σφάλματος, καὶ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια πού ἦσαν ἀνίκανοι νὰ διακρίνουν χωρὶς λάθια, τὴν ζητοῦσαν εἰς τὴν τύχην, μὲ κίνδυνο ν' ἀποπλανηθοῦν καὶ νὰ μὴ φτάσουν ποτέ εἰς τὸν τέλειο σκοπόν. Ἄν καμιὰ φορὰ τὴν ἀπαντοῦσαν, τὸ χρεωστοῦσαν μᾶλλον εἰς τὴν τύχην, καὶ ὄχι νίκη, πού κέρδιον μὲ τὴν ἐπιδεξιότη τους Ὅμοιοι μὲ τὶς Σύβιλλες πού κάποτε οἱ ἐμπνεῦσες ἀπεκάλυπταν κατὰ τύχην τὸ μέλλον, ἔτσι καὶ αὐτοὶ χρησιμοδοτοῦσαν χωρὶς ἄλλη ἐγγύηση ἀπὸ τὴν ἰσχυροῦ ἠνωμοσύνη πού εἶχαν εἰς τὶς πεποιθήσεις τους.

Κ' ἔτσι θὰ διοῦμε πῶς αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι ἐπῆραν εὐκολὰ γιὰ πραγματικότη τὴν πρώτη μορφὴ τῶν πραγμάτων, τόσο συχνὰ ἀπατηλὴ, καὶ ἀπὸ αὐτὴ ἐδημιούργησαν ὑποθέσεις, καὶ ἐλαφρῆς, καὶ ἀνεπαρκῶς πιστοποιημένες. Καὶ ἐπειδὴ μελετοῦσαν τὴν φύσιν σὺν τοὺς ποιητὰς καὶ ὄχι καθὼς οἱ σοφοί, καμιὰ δυσκολία δὲ τοὺς ἐφαίνονταν ἄλυτη καὶ κανένα ὄριο δὲ παρενέβαινε εἰς τὶς ἀναζητήσεις τους. Δὲν ἔμαθον νὰ ἐγκαταστήσουν διαφορὰς μεταξὺ τῆς περιοχῆς τῆς πεποιθήσεως καὶ τοῦ συμπερασμοῦ, μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων πού δίνουν λαβὴ σὲ μιὰ γνώσῃ ἀναμφισβήτητη καὶ ἐκείνων πού φυσικὰ ξέφευγαν εἰς τοὺς καθορισμοὺς τῆς ἐπιστήμης.

Ἐξ ἄλλου οἱ προκάτοχοι τοῦ Σωκράτη δὲν ἐπίστευαν ἢ δὲν ἐβεβαίωσαν πῶς, γιὰ νὰ ζῆσῃ ἕνας καλὰ, ἔπρεπε μὲ κάθε τρόπο καὶ νὰ σκέφτεται καλὰ, ἀφοῦ παραδέχονταν πῶς μποροῦσε κανεὶς καλὰ νὰ σκεφθῇ καὶ δύστυχον νὰ ζῆσῃ. Καμιὰ στενὴ ἐξάρτηση δὲν τοὺς ἐμφανίζονταν μεταξὺ τῆς θεωρείας καὶ τῆς πράξεως. Ἡ τέχνη τοῦ καλοζωίσματος δὲν εἶταν γιὰ τὰ μάτια τους μιὰ ἐπιστήμη. Ὁ κανόνας τῶν ἠθῶν ὄντας ὀρισμένος ἀπὸ τὴν συνήθεια, τοὺς νόμους καὶ τὴν θρησκεία, κανένας πιά δὲν ἐσκέφτονταν νὰ τὸν ξαναγυρίσῃ εἰς τὶς ἀρχές του καὶ νὰ τὸν βασιεῖ ἐπάνω σὲ λόγους πῶς εὐκολονόητους. Ἡ σοφία καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς φιλοσόφους ἀκόμα ἦταν καθαρῶς πατροπαράδοτη συνήθεια. Μόλις μερικοὶ μεταξὺ τους καὶ οἱ Σοφισταὶ ἰδιαίτερος ἐδοκίμασαν ν' ἀμφισβητήσουν τὴν ἀξία τῆς συνεισμημένης ἠθικῆς. Μὰ καὶ τότε ἦταν γιὰ νὰ τὴν καταστρέψουν καὶ ὄχι νὰ τὴν

ἀναμορφώσουν κ' ἔγινε, γιὰ ν' ἀρηθῆ κανεὶς ὅτι εἶχε ἄλλο κκνόνκ φερσίματος ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπία, τὴν ἐπιθυμία ἢ τὴν ἐνάγκη.

*
* *

Τὸ σημεῖον ὅμως τῆς φιλοσοφικῆς βλέψης τοῦ Σωκράτη εἶταν ὅλως διόλου διαφορετικόν.

Ὁ Σωκράτης γιὰ πρώτη φορά ε' τὴν ἀναζήτηση τοῦ ἀληθινοῦ ἀνάμειξε κάποιες χρήσιμες προφύλαξεις. Χωρίζει καθαρὰ τὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν δοξασία, τὸ βέβαιον ἀπ' τὸ ἀβέβαιον, τὸ ἀληθινὸν ἀπ' τὸ πιθανόν. Ἡ πρώτη μορφή τῶν πραγμάτων δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ ἀλλὰ τὸν ἐκπλήττει καὶ ἐρεθίζει τὴν περιέργειά του. «Γιατί ἡ λάμψη αὐτῆς τῆς λάμπας, ἔλεγε, σκορπᾷ τριγύρω μας τὸ φῶς, ἐνῶ ὁ χαλκὸς ὄχι, ποῦ τὸ ἴδιον λάμπει, καὶ τὰ διάφορα ἀντικείμενα καθρεφτίζονται ἐπάνω ε' τὴν ἐπιφάνειά του; Πῶς τὸ λάδι αὐξάνει τὴν φλόγα, ἐνῶ τὸ νερὸ, ποῦ κι' αὐτὸ ὑγρὸ εἶνε, τὴν σβύνει.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς τὴν σειρά μερικῶν πραγμάτων συνειθισμένων γιὰ νὰ τὰ ἐννοήσῃ καλλίτερα. Ἡ συνήθεια μᾶς κάμνει εὐκολες τίς σκέψεις ποῦ γιὰ τοῦτο δὲν γίνονται καὶ πιὸ καθαρές. Ἐπιστήμη δὲν εἶνε νὰ συναθροίζῃ κανεὶς ε' τὴν τύχη διάφορες σκοτεινές δοξασίες. Ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ φωτίσῃ καὶ νὰ βεβαιώσῃ τὸ πνεῦμα καθαρὰ καὶ ἑξάστερα. Ἀλλὰ πῶς μπορεῖ κανεὶς ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀλήθεια; Πῶς νὰ καθορίσῃ τὴν πεποίθησιν; Οἱ σοφισταὶ ἐδασκάλευσαν ε' τοὺς μαθητάς τους πῶς κανένα μέσο δὲν ὑπῆρχε νὰ διακρίνουν οἱ ἀνθρωποὶ τὸ ἀληθινὸν ἀπὸ τὸ ψεύτικον. Τάχα ὅλες οἱ δοξασίες δὲν ὑπεστηρίχθησαν; Κι' ὁ καθένας δὲν πιστεύει πῶς κατέχει τὴν ἀλήθεια; Πῶς εἶνε δυνατό νάχῃ κανεὶς μιὰ γνώμη καὶ νὰ μὴ τὴν θεωρῆ γιὰ βέβαιον; Ὁ Σωκράτης δὲν εἶνε ὅμως ἓνας σοφιστής. Νομίζει δυνατό τὸ χωρίσμα τοῦ ἀληθινοῦ ἀπὸ τὸ ψεύτικον, τὸ βέβαιον ἀπ' τὸ ἀβέβαιον. Καὶ γιὰ ναῦρη καὶ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀλήθεια κατέχει καὶ μεταχειρίζεται δυὸ μεθόδους ἴσης ἀξίας, τὴν διαλεκτικὴν καὶ τὴν πείρα.

Κάθε ἀλήθεια πρέπει νὰ ἔχῃ γιὰ οὐσιώδη τῆς χαραχτήρα, τὴν ἐπιβολή τῆς ε' ὅλα τὰ πνεύματα καὶ νὰ καθορίζῃ μιὰ συμφωνία μέσα ε' τίς ἀτομικὰς σκέψεις. Ὑπάρχουν πράγματι ἀλήθειες γενικῶς δεχτές καὶ κανεὶς δὲν σκέφτεται νὰ τίς κάμῃ ἀμφίβολες καὶ οἱ ὅποιες θὰ χρησιμεύσουν γιὰ πρώτη ἀπαρχή ε' τὴν διαλεκτικὴν συζήτησιν. Ὑπάρχουν ἄλλες ποῦ δὲν ἀναγνωρίστηκαν ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον γιὰτί ὅλος ὁ κόσμος δὲν σκέφτεται. Ἄν κανεὶς ἐξετάσῃ τὴν σκέψιν του θὰ παρατηρήσῃ τότε πῶς δὲν ἔχῃ κανένα σοβαρὸ λόγο νὰ μὴ ἀποδεχτῆ αὐτὲς τίς ἀλήθειες. Μπορεῖ μάλιστα νὰ τοὺς ὑποχρέωσῃ κανεὶς νὰ τίς ἀναγνωρίσουν δείχνοντάς του, ὅτι εἶνε συνέπειες ἀναγκαῖες αὐτῶν τῶν ἄλλων ἀληθειῶν ποῦ κανεὶς δὲν σκέφτεται νὰ καταστήσῃ ἀμφίβολες.

— Σὲ κάθε συζήτηση, μᾶς λέγει ὁ Ξενοφῶντας, ὁ Σωκράτης ἐστήριζε τὶς σκέψεις του ἐπάνω εἰς τὶς πιὸ γνωστὲς καὶ ἀπὸ ὅλους ἀναγνωρισμένους ἀρχές, γιατί εἶταν βέβαιος ὅτι ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶταν ἡ πιὸ ἀλάθητη. Κ' ἔτσι ποτὲ μου δὲν ἐγνώρισα κανένα ἄνθρωπο πού νὰ εἶξερε καλλίτερα ἀπὸ τὸν Σωκράτη νὰ κάμῃ τοὺς ἀκροατὰς του καὶ ἀναγνωρίσουν τὶς ἀλήθειες πού ἤθελε νὰ τοὺς δείξῃ. Καὶ ἔλεγε ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ὀδυσσεὺς εἶξερε νὰ ἐκθέτῃ λεπτομερῶς τὶς ιδέες πού ἐδέχτο ἀπὸ ἐκείνους πού τὸν ἤκουαν, ὁ Ὅμηρος εἶπε γι' αὐτὸν ὅτι εἶταν ἕνας ῥήτορας ἀσφαλισμένος γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του.

Ἄλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ζητοῦσε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν θρίαμβο τοῦ σκοποῦ του. Ὁ Σωκράτης ἀπεναντίας ὑποστηρίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὶς ἀτομικὰς γνώμες ὅπως δὲν δέχεται γιὰ βέβαιο παρὰ μόνο ἐκεῖνο πού γενικῶς εἶνε ἀποδεχτό. Εἶχε πεισθῆ ὅτι, ἂν οἱ ἄνθρωποι εἶνε διηρημένοι φαινομενικῶς, πράγματι δὲν σκέφτονται παρὰ ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, πού εἶνε ἡ ἀλήθεια, καὶ θέλει ν' ἀνακαλύψῃ κάτου ἀπ' τὶς ἀπατηλὰς διαφορὰς τῆς γλώσσας τὴν θεμελιώδη ἐνότητα τῆς σκέψης.

Ἐρωτᾷε λοιπὸν γι' αὐτὸ ὅλους τοὺς ὁμοίους του, θὰ τοὺς ἐρωτήσῃ αὐτὸ πού ζιζεύρουσιν, ἢ αὐτὸ πού νομίζουν ὅτι γνωρίζουσιν, θὰ δείξῃ εἰς τὸν καθένα τους ὅτι ἀντιφάσκουσιν μὲ τοὺς ἑαυτούς τους, ἢ ὅτι ἀντιλέγουσιν τοὺς ἄλλους καὶ θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐγκαταστήσῃ μεταξὺ ὅλων αὐτῶν, μιὰ συμφωνίαν στηριγμένη ἐπάνω εἰς μερικὰς ἀρχὰς κείμενες καὶ ἀπὸ ὅλους ἀποδεχτὰς. Θέλει νὰ ὀργανώσῃ εἰς ἕνα λογικὸ σύστημα, κ' ἔτσι συναρμολογημένο, τὰ ἀνυπόστατα διδόμενα τῆς κοινῆς ἀντίληψης.

Ἡ ἀλήθεια ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸ σφάλμα καὶ ἀπὸ ἕνα ἄλλο σημεῖο. Ἡ ἀλήθεια εἶνε χρήσιμη ἐνῶ τὸ σφάλμα εἶνε ἄχρηστο. Ἡ ἀλήθεια εἶνε ἕνα μέσο ἐνεργείας πού ἡ ἐπιτυχία τὸ παρακολουθεῖ. Τὸ σφάλμα ἅμα τείνει νὰ πραγματοποιηθῆ ἢ ἀποτυχία ἢ ἀφρευκτὴ τὸ προσμένει. Ἡ ἀλήθεια ἄλλως τε εἶνε αὐτὸ τὸ μέσο τῆς ἐνεργείας. Γιὰ νὰ γνωρίσῃ κανεὶς ἕνα πρᾶγμα πρέπει νὰ τοῦ καθορίσῃ τὸν σκοπὸ καὶ νὰ μάθῃ σὲ τί εἶνε καλὸ. Μέσα εἰς τὴν φύσιν δὲν παίρνομε ἄλλο τίποτε ἀπὸ τὰ ὠφέλιμα πρᾶγματα. Ἴσως ὅλη ἡ οὐσία τῶν ὑπάρξεων συνίσταται εἰς τὸν προορισμὸς τους. Μὰ ὅ,τι καὶ ἂν εἶνε, ἡ πεῖρα ἀποφασίζει γιὰ τὴν ἀξίαν τῶν γνώσεών μας. Δύναμις εἶνε ἡ γνώσις καὶ μιὰ ἀδύνατη γνώσις δὲν εἶνε γνώσις. Ἡ ἐπιστήμη λοιπὸν δὲν ἀξίζει ἕνα τέτοιο ὄνομα παρὰ ὅταν εἶνε πρακτικὴ. Καὶ νὰ ἕνα δευτέρου μέσου νὰ ξεχωρίσῃ κανεὶς τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ πιθανόν. Κάθε γνώσις λοιπὸν πού δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν πεῖρα εἶνε ἀβέβαιη.

*
* *

Ἄλλὰ καθορίζοντας τοὺς ὅρους τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ὁ Σωκράτης περιορίζει πάλι τὸ ἀντικείμενο. Ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἶνε βέβαιη καὶ ὄχι συμπερα-

σματική, πραχτική κι' ὄχι καθαρῶς θεωρητική. Ὁ φιλόσοφος λοιπὸν εἶνε ὑποχρεωμένος προσωρινῶς νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ κάθε μελέτη πού δὲν θὰ τὸν φέρῃ σὲ συμπεράσματα αὐστηρῶς ἀποδειγμένα καὶ μιᾶς χρήσιμης ἐφαρμογῆς.

Σ' αὐτὸ ὁ Σωκράτης μοιάζει μὲ τὸν Ντεκάρ πού εἶ' τὸ πρῶτο μέρος τοῦ περὶ «Μεθόδου» λόγου του ἐπιθεωρεῖ τίς γνώσεις πού τὸν ἔμαθον εἶ' τὸ λύκειο καὶ καθορίζει τὴν ἀξία μὲ τὴν βοήθεια τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κριτηρίου. Τοῦ βαθμοῦ τῆς πεποιθήσεως καὶ τῆς χρησιμότητος του. Ὁ Ντεκάρ ἐπίσης ἀπορρίπτει τὴν ἱστορία, τὴν ρητορική, τὴν ποιητική, γιατί τοὺς λείπει ἢ βεβαιότητα, τὰ μαθηματικά, πού τοὺς λείπει ἢ χρησιμότη (καὶ ἐκπλήττεται ὅπου σὲ βάσεις τόσο στερεές δὲν ἔχτισαν τίποτε πρὸ φανταχτότερο), τὴν ἠθική τόσο χρήσιμη καὶ ἀβέβαιη, τὴν θεολογία καθαρῶς θρησκευτική καὶ τὴν σχολαστική φιλοσοφία, καθολοκληρία συμπερασματική. Τὸ ἴδιο ὁ Σωκράτης καθορίζει τὴν ἔκταση τῆς θετικῆς ἐπιστήμης τοῦ καιροῦ του. Ἔλεγε πῶς τὰ μαθηματικά παύουν νὰ εἶνε ἐπιστήμη ὅταν παύουν νὰ εἶνε χρήσιμα.

— Ἄς μαθαίνουν τὴν γεωμετρία ὅσο μποροῦν καλλίτερα, εἴτε γιὰ νὰ εἶνε κανεὶς εἶ' τὴν θέση, ἐν ἀνάγκῃ νὰ μετρήσῃ με ἀκρίβεια ἓνα οἰκόπεδο πού θέλουν ν' ἀγοράσουν ἢ νὰ πωλήσουν ἢ νὰ διακρίσουν σὲ τεμάχια, εἴτε γιὰ νὰ δείξῃ κανεὶς τὸ δίκαιο τῆς δουλιᾶς του. Ἄλλὰ ἄς μὴ περιπλέκωνται μέσα εἶ' τὴν μάταιη ἀναζήτηση προβλημάτων καθαρῶς θεωρητικῶν γιατί αὐτὸ εἶνε χάσιμο καιροῦ.

— Ἦθελεν ἐπίσης, καθὼς μᾶς λέγει ὁ Ξενοφώντας, νὰ ἤξερε κανεὶς ἀρκετὴ ἀστρονομία γιὰ νὰ γνωρίζῃ ἐπάνω εἶ' τὴν ξηρὰ καὶ τὴν θάλασσα τίς ὥρες τὴν νύχτα, τίς ἡμέρες τοῦ μῆνα καὶ τίς ὥρες τοῦ χρόνου. Ἀπεδοκίμαζεν ὅμως ἐκείνους πού περνοῦσαν τὴν ζωὴ τους ὑπολογίζοντας τὴν κίνησι τῶν ἀστρῶν καὶ τὴν ἀπόστασι τους ἀπὸ τὴν γῆ. Δὲν ἀγαποῦσε ν' ἀνησυχοῦν γιὰ τὴν ἀνακάλυψι τοῦ πῶς ἡ Δημιουργία ἐταξινόμησε τὰ οὐράνια σώματα. Ἐσκέφτετο πῶς οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ εἰσχωρήσουν εἶ' τὰ μυστικά τους καὶ πῶς δὲν εὐχαριστοῦσε εἶ' τοὺς θεοὺς νὰ ἐμβραθύνουν εἶ' τὰ μυστήρια πού δὲν θέλησαν νὰ μᾶς φανερώσουν.

Καὶ τὸ ν' ἀφίνεται κανεὶς σὲ τέτοιες ἀναζήτησες κινδύνευε νὰ χαθῆ μέσα εἶ' ὅλες τίς τρέλλες τοῦ Ἀναξαγόρα, πού περιφανεῦνταν γιὰ τὴν ἐξήγησι τῶν ἐνεργειῶν τῶν θεῶν ἐπὶ τῆς φύσεως. Ὅταν αὐτὸς ὁ φιλόσοφος ἔλεγε ὅτι ὁ ἥλιος εἶνε τὸ ἴδιο μὲ τὴ φωτιά, ἀγνοοῦσε πῶς οἱ ἄνθρωποι ἤμποροῦσαν ν' ἀτενίσουν χωρὶς βλάβη τὴν φωτιά, ἐνῶ θὰ τοὺς εἶταν δύσκολο νὰ προσηλώσουν γιὰ πολὺ τὰ βλέμμά τους εἶ' τὸν ἥλιο καὶ ὅτι ὁ ἥλιος μαυρίζει τὸ δέμα, ἀποτέλεσμα πού ἡ φωτιά δὲν παράγει. Ἀγνοοῦσε λοιπὸν πῶς τὰ προϊόντα τῆς γῆς δέχονται τὴν ζωὴ τους ἀπὸ τίς ἀχτίδες τοῦ ἡλίου ἐνῶ ἡ φλόγα τῆς φωτιᾶς τὰ καταστρέφει.

— Αὐτοὶ πού μαθαίνουν ἓνα ἐπάγγελμα, ἔλεγε ἀκόμα, ἐλπίζουν νὰ τὸ ἐξασκῆθουν ὕστερα γιὰ τὴν χρήσιν τους, ἢ γιὰ ἐκεῖνο ἀπὸ τὰ πρόσωπα πού θέλουν νὰ ὑποχρεώσουν. Ἄλλὰ τί ὠφέλεια περιμένουν ἀπὸ τὴν θεωρία τους οἱ βαθεῖς

φιλόσοφοι που παραδίνονται ε' τις δύσκολες έρευνες για τις πρώτες αιτίες του ύπαρχτου; Θα ένεργήτουν όπως αυτοί θέλουν και όπως τους χρειάζεται, οι άνεμοι ή βροχή, οι ώρες του έτους και τ' άλλα παρόμοια πράγματα; Κ' έτσι ο Σωκράτης τήν φυσική τήν απέκλειεν από τήν έπιστήμη, γιατί τήν θεωρούσε μια γνώση άβέβαιη και άχρηστη και δέν ένδιαφέρονταν για τήν θεωρία, γιατί είνε άγονη υπό τήν έποψη τής πράξης και που άληθεύει μόνο τήν ήμέρα που παίρνει μια πραχτική αξία. Η έπιστήμη πρέπει να «έπιτυχαίνη» ε' τήν έφαρμογή και μόνο ή έπιτυχία της τήν κάμνει τέτοια. Δέν άρκει οι συλλογισμοί να είνε άκριβεις για να βασίσουν βέβαια συμπεράσματα. Οι κανόνες τής λογικής καθορίζουν τους όρους του πιθανού και το άληθινό μόνο ή πείρα μας το φανερώνει. Και ο Σωκράτης έχει δίκαιο ν' άρνήται ε' τήν φυσική του καιρού του μια θέση ε' τήν έπιστήμη, γιατί ή φυσική δέν έδωκε τότε τέτοια δείγματα έπιστημονικά.

*
* *

Ο Σωκράτης λοιπόν ξεχωρίζει μέσα ε' τή φύση δύο περιοχές. Αυτό που είνε άντικείμενο έπιστημονικής γνώσης και αυτό που ξεφεύγει από κάθε όρθολογικό καθορισμό. Υπάρχουν ζητήματα που ή ανθρώπινη κρίση άρκει να λύση. Υπάρχουν όμως και άλλα που μόνον οι θεοί μπορούν ν' άπαντήσουν. Το ανθρώπινο πνεύμα έχει τα όριά του, και δέν πρέπει να μπζίνη σε προβλήματα άνώτερα από τήν δύναμη του. Θα ε'πωμεν ε' τήν νεώτερη γλώσσα μας πως κάθε ανθρώπινη έπιστήμη είνε άφηρημένη, δηλαδή δέν βασίζεται ή υπό τον όρο να παραμελΐ τó μεγαλύτερο μέρος του πολυπλόκου τών γεγονότων και τών πραγματικών υπάρξεων και για να εξετάζη γεγονότα και ιδεώδεις υπάρξεις πιο άπλές και πιο εύκολες ε' τους καθορισμούς. Δέν μπορούμε να πραγματευθοΐμε έπιστημονικώς παρά ζητήματα τελείως καθορισμένα και δέν καθορίζωμεν έπιτυχώς παρά γνώσεις άφηρημένες.

Η έπιστήμη μας, μας χρησιμεύει να προβλέπουμε αυτό που πρέπει κατ' ανάγκη να συμβΐ, αν τέτοια ήσαν τα συμβάντα που πρώτα παρήχθησαν, ή μάλλον, ποια μέσα πρέπει να μεταχειριστοΐμε, για να φθάσουμε ένα τέτοιο τέλος. Άλλά ή έπιστήμη μας είνε αδύνατο ν' άποφασίση, αν ένα τέτοιο γεγονός είνε άπολύτως κι' όχι κατά συνθήκη χρήσιμο, δηλαδή αν είνε ή άναπόφευκτη συνέπεια τής ολόττης τών αιτιών που συγχρόνως πραγματοποιοΐνται.

Και είνε αυτό που ο Σωκράτης ήθελε να ειπΐ συμβουλευοντας ε' τους μθητάς του, να μη έρωτουν παρά τήν κρίση τους, όταν είχαν να εκλέξουν τους καλύτερους δρόμους που ήθελον ν' ακολουθήσουν για να φτάσουν κάποιο σκοπό, και να συμβουλεύονται τους θεούς και να πιστεύουν ε' τους μάντεις, τότε μόνον, όταν ήθελον να γνωρίζουν πιο μέλλον ή μοΐρα τους εφύλαττεν, ανάλογα με το είδος τής ζωής που θα παραδέχονταν.

— Ὁ Σωκράτης ἔλεγε, μᾶς ἀναφέρει ὁ Ξενοφώντας, πῶς γιὰ νὰ διοικήσῃ κανεὶς καλὰ τὴν Πολιτεία καὶ τὴν οἰκογένεια ἔχουν ἀνάγκη τῆς μαντείας. Ἡ ἀρχιτεχτονική, ἡ μεταλλουργική, ἡ γεωργική, ἡ διοικητικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἀριθμητική, ἡ οἰκονομία, ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ὅλες τὶς ἐπιστῆμες μποροῦμε νὰ τὶς μάθουμε. Μὰ τὸ πῶς ἐνδιαφέρο πού ἔχουμε νὰ μάθουμε οἱ θεοὶ τὸ κρατοῦν. Καὶ πράγματι ἐκεῖνος πού φυτεύει καλὰ τὸν κῆπο του σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τῆς γεωργικῆς ξέρεي ἂν θὰ μαζέψῃ τοὺς καρπούς;

Ὁ ἀρχιτέχτων πού δίνει εἰς τὸ χτίριό του ὥραϊες ἀναλογίες, μπορεῖ νὰ μᾶς εἶπῃ ποιὸς θὰ τὸ κατοικήσῃ; Αὐτὸς ὁ στρατηγὸς ξέρει ἂν τοῦ εἶνε χρήσιμο τὸ διοικεῖν, ἢ αὐτὸς ὁ πολιτικὸς, ἂν τοῦ εἶνε ὠφέλιμο τὸ κυβερνᾶν; Αὐτὸς ὁ νέος πολίτης πού νυμφεύεται μιὰ ὄμορφη κόρη γιὰ ν' ἀπολάβῃ σιμὰ τῆς τὴν εὐτυχία ξέρει ἂν αὐτὴ δὲν τοῦ γίνῃ πρόξενος θλίψεων; Ὁ Σωκράτης ὠνόμαζεν ἀναισθητοὺς ὅλους αὐτοὺς πού φαντάζονται ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φρόνηση εἶνε ἀρκετὴ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλα. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἠμπόδιζε νὰ θεωρῇ παράφρονας κ' ἐκείνους πού συμβουλεύονταν τοὺς χρησμούς γιὰ ζητήματα πού μπορούσαμε νὰ λύσουμε μὲ τὰ δικὰ μᾶς φῶτα. Τί ἀνοησία νὰ ἐρωτῶν τοὺς μάντιες γιὰ νὰ μάθουν ἂν πρέπει νὰ ἐμπιστευθοῦν τὸ πλοῖο τους εἰς ἕνα καλὸ ἢ εἰς ἕνα καλὸ πιλότο, αὐτὸ πού μπορούσαν νὰ μάθουν μὲ τὸν νοῦν τους! Ἄς μαθαίνουμε ὅ,τι οἱ θεοὶ μᾶς χορηγοῦν γιὰ νὰ μάθουμε, ἀλλ' ἄς τρέχουμε καὶ εἰς τὴν μαντικὴν γιὰ νὰ μᾶς δασκαλέψουν καὶ εἰς ἐκεῖνο πού μᾶς ἔκρυψαν. Αὐτοὶ ἀνακοινοῦν τὰ μυστικά τους εἰς ὅσους ἀγαποῦν. Παραδείγματος χάριν, προτοῦ ἀναζητήσουμε ἕνα ἄνθρωπο πού μᾶς ἀρέσει ἡ σχέση του, πρέπει νὰ ἐρωτήσουμε τοὺς θεοὺς ἂν μᾶς συμβουλεύουν νὰ τὸν κάμουμε φίλο μας, ἀλλὰ μόλις ἐπιτύχουμε τὴν ἀπάντησίν τους καὶ ἂν αὐτὴ εἶνε σύμφωνη μὲ τὴν ἐπιθυμίαν μας, τότε ἀπὸ τὴν προσωπικὴν μας σκέψιν ἐξαρτᾶται νὰ καθορίσουμε τὰ μέσα καὶ τὸν τρόπο τῆς ἐνεργείας μας, γιατί ἀπλοῦστατα θὰ πρόκειται τότε νὰ παρατηρήσουμε τοὺς κανόνες τῆς ἐπιστῆμης τῆς φιλίας.

(Ἀκολουθεῖ)

Πέτρος Ζητουνιάτης.

